

зрения, через которое пропускается исторический факт» [11]. И здесь все те, кто причастен к воспроизведению истории, должны исходить из того, что человечеству предешено жить в гармонии со своим историческим прошлым.

Список литературы: 1. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 г.: Утверждена Указом Президента РФ от 12 мая 2009 г. № 537 [Электронный ресурс] // Сайт Совета Безопасности Российской Федерации URL: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html> (дата обращения: 09.01.2011). 2. Указ Президента РФ «О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России» от 15.05.2009 № 549 [Электронный ресурс] // Президент России URL: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1013526> (дата обращения: 23.05.2009). 3. Бальтников В. Патриотизм и защита отечественной истории. [Электронный ресурс] // Охранитель. URL: http://www.ohranitel.ru/articles/728_print.php (дата обращения: 07.11.2010). 4. Указ. по: Бурмистрова Ю. Противостоять фальсификации [Электронный ресурс] // Частный Корреспондент. 24 июня 2010 г. URL: http://www.chaskor.ru/article/protivostoyat_falsifikatsii_18137 (дата обращения: 06.11.2010). 5. Чего боятся противники патриотического воспитания? [Электронный ресурс] // Борьба мировых центров. Архив публикаций. 26.04.2009. URL: <http://www.win.ru/civil/1786.phtml> (дата обращения: 25.11.2010). 6. Пушкин А. С. Полн. собр. соч. Т. 5. М., 1950. С. 165. 7. Наталия Нарочницкая: «Сталинисткой я никогда не была» [Электронный ресурс] // Неофициальный сайт Новониколаевского района URL: <http://www.novonik34.ucoz.ru/news/2008-10-13-22> (дата обращения: 23.11.2010). 8. В России учредили Ассоциацию школьных учителей истории и обществознания. [Электронный ресурс] // Ирина Тимофеева 30.06.10. URL: http://www.strf.ru/organization.aspx?CatalogId=221&d_no=31986 (дата обращения: 27.03.2011). 9. Костилов В. В. Какой патриотизм нужен россиянам? 22 октября 2010 г. [Электронный ресурс] // АИФ. URL: <http://новостиярославля.рф/blog/politclub/744.html> (дата обращения: 08.01.2011). 10. Указ Президента РФ «О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России» от 15.05.2009 № 549 [Электронный ресурс] // Президент России. URL: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1013526> (дата обращения: 23.05.2009). 11. Наталия Нарочницкая: «История опирается прежде всего на факты и документы» [Электронный ресурс] // Персональный сайт Натальи Алексеевны Нарочницкой. Нарочницкая.ru 02.11.2009. URL: <http://www.narochnitskaia.ru/cgi-bin/main.cgi?item=1r250r091102175325> (дата обращения: 03.12.2010).

*Кузьменко О.В.
м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ ТА РОСІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ МОЛОДІ

Обраний Україною курс на євроінтеграцію ставить на порядок денний вивчення та використання в нас педагогічного досвіду інших країн. Разом з тим історично тісні зв'язки української та російської педагогічної науки і практики роблять цікавим питання про запровадження зарубіжного досвіду правової освіти молоді в Російській Федерації. Правова культура школярів, про яку піде мова далі, формується в Україні та Росії з ура-

хуванням двох основних напрямів. Перший – це базовий курс правознавства, другий – предмет з назвою «Громадянська освіта». В нашій країні старшокласники вивчають правознавство в обов'язковому порядку в 9 та 10 класах. В 11 класі згаданий предмет читають за наявності в школі правознавчого профілю та фахівця з юридичною освітою. Також в Україні викладаються курси за вибором («Права людини», «Гуманітарне право», «Історія держави і права України» тощо). В Росії за загальним правилом обов'язкового курсу правознавства в школах немає. Правова інформація подається старшокласникам (8–11 кл.) в межах предмету «Обществознание». В програмах та підручниках виокремлюється спеціальний розділ «Право». Відповідний підрозділ має місце і в посібниках із цієї дисципліни. Також у наших сусідів викладаються так звані елективні предмети на кшталт згаданих українських спецкурсів за вибором. Як і в Україні, елективні курси викладаються у профільних класах за наявності фахівця. Дисципліни «Громадянська освіта» (в Україні) та «Граждановедение» (в Росії) сприяють засвоєнню змісту правової освіти молоддю менш цілеспрямовано, ніж правознавчі курси. Ці предмети переважно націлені на засвоєння учнями базових вмінь життя в умовах демократії та громадянського суспільства.

Характеризуючи використання в Україні та Росії зарубіжного досвіду правової освіти молоді зупинимося на висвітленні деяких напрацювань американських педагогів. Так, в початковій школі США викладається курс «We the people». Наведемо приклади розробок деяких уроків з нього.

РОЗДІЛ 4 (уроки 16–18). Тема: *Як Конституція забезпечує твої основоположні права?* Школярам кажуть, що матеріал цього розділу дозволить їм ознайомитися з основними правами громадян США, гарантованими Конституцією, Біллем про права, пізнішими поправками. Звертається увага на те, що вивчатися будуть такі права: на свободу вираження; на свободу віросповідання; на рівність; на справедливість; на участь у виборах. Урок 16. Тема: *Як Конституція забезпечує твоє право вільно висловлюватися?* Мета: зрозуміти важливість свободи слова; пояснювати, в яких випадках можуть встановлюватися обмеження щодо цієї свободи. • Питання 1 уроку. *Що значить свобода виражати себе?* Школярам пропонують скласти перелік найважливіших свобод. Вказується, що більшість американців в цей перелік включили би свободи: слова, друку, зібрання, звернення. Пояснюється зміст кожної з цих свобод. Зауважується, що згадані свободи є з точки зору американської Конституції складовими більш широкого поняття – свободи виражати себе. Нагадується, що свобода виражати себе сформульована в першій поправці до Конституції. • Питання 2. *В чому полягає значення свободи виражати себе?* Учні наводять такі доводи: ця свобода є важливою складовою демократії; вона сприяє розвитку особистості; розширяє наші знання; зменшує конфлікти в суспільстві. Кожен з цих доводів стисло пояснюється. Наприклад, в першому випадку звертається увага дітей на необхідність для виборця отримувати різноманітну інформацію для порівняння поглядів політиків. • Питання 3. *Чому свобода виражати себе потребує захисту?* Школярам кажуть, що в історії їх країни було чимало випадків, коли влада перешкоджала громадянам поширювати нові ідеї, переслідувала їх за критику дій уряду. Наводиться приклад, як в колонії Массачусетс в 1660 р. жінка Мері Дайер була страчена пуританами за критику рабства, війн та смертної кари. • Питання 4. *Чи доцільно в деяких випадках обмежувати свободу виражати себе?* Учні запитують, чи можна жартує кричати «пожежа» в переповненому театрі? Чи можна повідомляти представникам інших держав військову таємницю? Пропонується навести власні приклади ситуацій, коли необхідно обмежити свободу, про яку йдеться. Школярам пропонується проблемне завдання на тему: *В яких випадках доцільно обмежити свободу виражати*

себе? Викладається історія про групу чорношкірих учнів, які в 1961 р. вирішили провести в штаті Південна Кароліна демонстрацію проти сегрегації в школах. Повідомляється, що чимало перехожих зупинилося подивитися на демонстрантів, дехто виражав невдоволення їх діями. Поліція, побоюючись масового порушення громадського порядку, вимагала від учасників акції протесту розійтися. Демонстранти не підкорилися, за що були ув'язнені та оштрафовані. Вони вважали, що таким чином влада порушила їх право на свободу слова та зібрання. Демонстранти та їх батьки апелювали до Верховного суду, звертаючи увагу на те, що під час акції вони не перешкоджали руху транспорту та пішоходів. Після ознайомлення з цією історією школярам пропонується відповісти, попрацювавши в групах по 3-5 людей, на такі запитання: *чи слід громадянам мати право робити те, що робили учасники демонстрації? Чи є різниця між висловлюванням думок та оприлюдненням їх за допомогою транспарантів, плакатів з точки зору сприйняття цієї інформації оточуючими? Чи може поліція перешкоджати громадянам висловлювати свої погляди або оприлюднювати їх за допомогою транспарантів на тій підставі, що це дратує оточуючих? Припустимо, що невеличка група учасників мітингу виражає незгоду із промовцем, спробує завадити йому. Чиї права в цій ситуації повинна захищати поліція?* Після обговорення перелічених запитань кожна група доповідає класу свої відповіді. Вимагається, щоб відповіді були аргументованими. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: *які свободи входять до складу права виражати себе, гарантованого першою поправкою до Конституції? Наведіть приклади використання громадянами кожної такої свободи. Який з наведених вище доводів на користь значення свободи виражати себе уявляється вам найважливішим? Чому? В яких життєвих ситуаціях, на ваш погляд, доцільно обмежити свободу виражати себе? Наведіть приклади. У чому полягають позитивні та негативні сторони права людини вільно висловлюватися або письмово викладати свої думки? Поясніть терміни: свобода виражати себе, смертна кара, сегрегація [1].*

Урок 17. Тема: *Як Конституція гарантує твоє право на свободу віросповідання?*
 Мета: зрозуміти важливість свободи релігії; пояснювати, як саме Конституція забезпечує право на свободу совісті; усвідомлювати, за яких обставин і чому це право може обмежуватися владою. • Питання 1: *Перша поправка до Конституції гарантує свободу релігії.* Школярам цитують фрагмент згаданої поправки, відповідно до якої Конгрес не може вводити офіційну релігію. Звертається увага на те, що на думку батьків-засновників людина може сповідувати будь-яку релігію або не бути віруючою взагалі. Головне, щоб її поведінка не спричиняла шкоди оточуючим. • Питання 2. *Чому релігійна свобода здавалася батькам-засновникам дуже важливою?* Вказується, що більшість населення в перших американських колоніях були протестантами. Непоодинокими були випадки переслідування людей, які сповідували іншу релігію. Інколи представників іншої віри страчували. Учням наводять історичні приклади. Зауважується, що за часів війни за незалежність в Північній Америці вже проживали люди з різноманітними релігійними поглядами. Поступово в американському суспільстві сформувався толерантне ставлення до іншої позиції в згаданій сфері. Звертається увага на те, що релігійний примус зазіхає на право людини та загрожує суспільному благу. Школярам кажуть, що на думку Д. Вашингтона релігійні переконання позитивно впливають на особистість. Водночас він заперечував проти того, щоб релігійне навчання та виховання учнів в школах здійснювалося за державний кошт. • Питання 3. *Що таке свобода релігії?* Повідомляється, що в США існують різні тлумачення цього поняття. Ставиться запитання: чи означає свобода релігійних переконань те, що в державних школах не повинна промовлятися молитва? Школярам пропонується проблемне завдання на тему: *Молит-*

ва в державних школах. Для його виконання слід розділитися на групи по 3-5 людей та ознайомитися із наступною історією. В 1958 р. одна з рад з питань освіти штату Нью-Йорк постановила, щоб учні середніх шкіл під керівництвом вчителів щоденно вголос промовляли молитву. Тим учням, які цього не бажали, дозволялося вийти з класу або тихо сидіти. Батьки кількох школярів оскаржили це рішення в суді. На їх думку така практика в державних школах порушує право дітей на свободу релігійних переконань. Батьки доводили, що молитися слід вдома і в церкві. Шкільна молитва, вважали вони, буде породжувати певний тиск на їх дітей, бо відмова брати участь в цьому заході могла негативно сприйматися однокласниками. Учням пропонуються для обговорення в групах такі запитання: *Припустимо, що ваш вчитель вважає за доцільне щоденно під його керівництвом вголос промовляти певну молитву. Чи буде це порушенням вашої релігійної свободи? Чи завадить така практика вам сповідувати іншу релігію або не сповідувати жодної? Вчителі отримують в державних школах заробітну плату з державного бюджету. Чи означає згадане рішення ради з освіти, що держава фактично підтримала певну релігійну конфесію? Чи вважаєте ви правильним, якщо держава буде фінансово підтримувати церкву? Якщо така підтримка буде однаковою для усіх релігійних конфесій? Чи порушила рада з освіти Конституцію США?* Після обговорення запитань групи повідомляють класу свої аргументовані відповіді. • Питання 4. *Чи має право держава обмежувати вашу свободу віросповідання?* Зазначається, що уряд не має права нав'язувати громадянину певну релігію, в тому числі змушувати школярів промовляти молитву. • Питання 5. *Чи може уряд обмежувати вашу релігійну діяльність?* Учням кажуть, що таке можливо, якщо ця діяльність загрожує здоров'ю людей або їх спільному благу. Наприклад, школярі зобов'язані зробити щеплення, незважаючи на ставлення до цього релігійного віровчення. Також влада може заборонити обряди, пов'язані з використанням смертельно небезпечних змій. Повідомляється, що в американському суспільстві існують як схвальне, так і негативне ставлення до таких обмежень. Підкреслюється, що в США громадяни можуть сприяти ухваленню законів, які гарантують свободу релігійної діяльності. Також американці мають можливість захищати право на релігійну діяльність в суді. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: *чому батьки-засновники вважали за необхідне закріпити в Конституції право на свободу віросповідання? Що означає формулювання: «Конгрес не може ухвалювати законів, які запроваджують певну релігію або перешкоджають свободі віросповідання?».* *Припустимо, існує релігійна громада, яка практикує людські жертвопринесення. Чи слід заборонити таку релігійну діяльність? Чи може людина, яка не вірить в бога, мати рівні права з віруючими громадянами? Чи слід дозволяти невіруючим посідати посади в органах влади нарівні з віруючими? Припустимо, певна релігійна громада застосовує гучне промовляння молитов вночі на вулицях. Чи доцільно заарештувати таких громадян за порушення тиші? Чи може держава за кошт платників податків фінансово підтримувати певні релігійні конфесії? Чи слід дозволяти релігійним громадам використовувати помешкання державних шкіл для релігійного навчання після закінчення уроків? Поясніть терміни: переслідування за віру, свобода віросповідання [1].*

Урок 18. Тема: *Як Конституція забезпечує рівність прав кожного з вас?* Мета: зрозуміти, яким чином чотирнадцята поправка до Конституції гарантує рівноправ'я громадян. Пропонується проблемне завдання на тему: *Що таке рівність прав?* Клас ділиться на групи по 3-5 учнів, які обговорюють наступні змодельовані ситуації. Завдання: визначити, чи має місце в цих ситуаціях рівність громадян. Групи повідомляють класу свої відповіді. *У вашому штаті діє закон, відповідно до якого чорношкірі та*

білі діти мусять відвідувати різні школи. У вашому місті влада забороняє жити в певному його районі родинам, що не належать до тієї або іншої релігії. У вашому штаті забороняється укладати між собою шлюб представникам різних рас. Ваше міське управління поліції відмовляється приймати жінок на службу в поліції. Чоловіки, що працюють в органах влади вашого штату, отримують більшу заробітну плату, ніж жінки, які посідають аналогічні посади. • Питання 1. *Чотирнадцята поправка до Конституції та рівність громадян.* Школярам кажуть, що згадана поправка була ухвалена з метою подолати расову дискримінацію. В ній, зокрема, говориться, що влада штату гарантує кожному рівний захист з боку закону. Вказується, що навіть прийняття в 1868 р. цієї поправки не покінчило із нерівноправ'ям за ознакою кольору шкіри. Наводяться приклади сегрегації, в тому числі в школах. Зауважується, що Верховний суд США в той час лояльно ставився до такого явища, бо не вважав його порушенням Конституції. На думку суду сегрегація не суперечила ідеї справедливості, якщо різні громадські місця та заклади для білих і чорношкірих створюють однакові умови життя громадян. • Питання 2. *У чому полягає важливість судової справи «Браун проти шкільної ради»?* Розповідається про чорношкіру першокласницю з штату Канзас Лінду Браун, яка в 1954 р. збиралася йти в школу. З причини кольору шкіри дівчинці треба було відвідувати школу, яка знаходилася дуже далеко від дому. Але поблизу знаходилася школа для білих, в якій родині Браунів відмовили. Батьки першокласниці оскаржили відмову у суді. Разом зі своїм адвокатом батько та мати дівчинки доводили, що роздільні школи не забезпечують рівного доступу до освіти. В тому році Верховний суд США заборонив сегрегацію в школах. • Питання 3. *Припинення дискримінації.* Повідомляється, що згадане рішення Верховного суду зустріло істотний опір в багатьох штатах. Зокрема, губернатор Арканзаса наказав не пускати чорношкірих дітей в «білі» школи. Звертається увага на те, що президенту США Д. Ейзенхауеру знадобилося використовувати війська для забезпечення принципу змішаного навчання. Вказується, що це рішення суду сприяло подоланню расової дискримінації в інших, крім шкільної освіти, сферах життя американців. Успішна боротьба чорношкірих батьків за права Лінди Браун активізувала рух за громадянські права жінок, корінних американців, інвалідів, літніх людей, молоді. Запитання та завдання для закріплення матеріалу уроку: *Чому справа Лінди Браун мала велику важливість для країни? Чи вплинула ця справа на стан речей в школах вашого населеного пункту? Чи повинні люди мати право мешкати там, де вони хочуть, незалежно від своєї расової належності? Чи може більшість населення у вашому населеному пункті заборонити проживати тут представникам певної раси, релігії, вікової категорії? Чи повинні всі люди незалежно від кольору шкіри, статі та релігії мати рівні можливості працевлаштування? Чи достатньо лише змінити Конституцію або прийняти відповідний закон, щоб одразу подолати дискримінацію? Чи повинні пересічні громадяни, зокрема, школярі, робити все можливе задля подолання цього явища? Поясніть терміни: чотирнадцята поправка, дискримінація, рівність перед законом [1].*

Підсумовуючи, можна зауважити, що на думку зарубіжних колег вже в початковій школі можливо і треба проводити педагогічно доцільну роботу щодо засвоєння дітьми базових громадянсько-національних знань, формування в них громадянських вмінь та виховання громадянськості. Ефективно це можна здійснювати шляхом вивчення громадянських прав людини.

Список літератури: 1. We the people. Student text. Level I. Center for civic education. Eleventh printing. Calabasas, 1996. – 184 P. 2. Fraenkel J. R., Kane F. T., Wolf A. Gov-

ernment and citizenship. Massachusetts, New Jersey. – Prentice Hall, 1990. – 554 P. 3. Watt J., Sinfield I., Hawkes C. Civics today. Toronto, Vancouver, Canada, 2000. – 184 P.

*Летуновский В. К.
г. Белгород, Россия*

ПОИСКИ И РЕЗУЛЬТАТЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Пенсионные системы большинства государств с рыночной экономикой содержат ряд ключевых элементов, удельный вес которых предопределяет их экономическую и социальную направленность. Тем не менее, даже с учетом организационного разнообразия, можно утверждать, что основой пенсионного обеспечения является его законодательно закрепленный характер [6, 7].

Со слов заместителя министра здравоохранения и социального развития РФ Юрия Воронина «Принятие социально значимых решений должно происходить с учетом мнения наших граждан» [8].

Действительно любое государство никогда не сможет снять с себя роль гаранта социальных прав своих граждан. Это происходит либо через поддержку пенсионной системы, или через социальные выплаты малообеспеченным пенсионерам. Социальные расходы государству приходится нести в любом случае [8].

Несмотря на это Пенсионный фонд России все больше превращается в бюджетную «черную дыру», а его собственный дефицит непрерывно растет. Если в 2011 году он составляет 875,9 млрд. руб., то в будущем году может удвоиться до 1,75 трлн., а в 2013 году перевалит и за этот показатель. При этом в бюджете-2012 заложено две индексации пенсий: с 1 февраля – на 7%, и с 1 апреля – на 2,4%. Чтобы аккумулировать необходимые средства, властям придется искать дополнительные источники. Простейший путь – повысить налоги и закачать собранные деньги в пенсионную «кубышку». Но власти, похоже, все же пока опасаются переходить некую критическую черту, за которой наша экономика нашей страны уже попросту станет неэффективной, особенно учитывая возникшую перспективу «второй волны» глобального экономического кризиса. Таким образом, взять деньги, чтобы закрыть разрастающуюся пенсионную брешь, попросту будет негде [12].

Другой вариант – повышение пенсионного возраста. Но пока против этого выступает трудящиеся, профсоюзы и высшее руководство страны, поэтому приходится делать обходные маневры. Так, Министерство здравоохранения и социального развития РФ предлагает гражданам сначала как следует поработать, а потом получить достойную пенсию. Трудовой стаж предполагается увеличить до 20 лет для женщин и 25 лет для мужчин. А тем, кто не сможет осилить такой срок, давать только более чем скромную социальную пенсию. Кроме того, изменится система выплаты страховых взносов по линии пенсионного и социального обеспечения. Обладатели больших годовых зарплат – свыше 512 тыс. руб. станут платить 10% страхового взноса дополнительно. Но, как признал замминистра здравоохранения и социального развития РФ Юрий Воронин, это всего 160 млрд. руб., которые «не компенсируют выпадающих доходов, бюджет будет задействован в любом случае» [12].

По мнению российских и зарубежных экспертов, самый печальный вариант придания пенсионной системе «самодостаточности» будет состоять в том, что будут реали-